

Gumpłowiczeva znanstvena oporoka.

Spisal dr. Bogumil Vošnjak.

pominjam se jasnega pomladanskega jutra. Nadležni solnčni žarki so že silili v prostorno slušalnico graške univerze, kjer je predaval Ludovik Gumpłowicz. Dijake, ki so pazno poslušali predavatelja, bi lahko sešteli na prstih, in med njimi so bili Slovani v večini. Bil je to nekak intimen krog, ki je skoraj prezirljivo gledal na druge tovariše, kajti tem je bila „purgarica“ ali civilnopravni red vrhunec vse vede in modrosti. Oni starček za katedrom ni imel prav nič zmisla za paragrafe in njih tolmačenje. Njegov vidik je obsegal vse socialno življenje in nehanje, vsako dlakocepljenje mu je bilo zoprno. Vsakdanje življenje, ki se zdi tako enostavno polizobražencu in tako resno mislečemu človeku, mu je bil neusahljiv vir prevažnih socialnih dejstev. Segal je v to neprestano vrvenje, v to neizprosno borbo socialnih sil, in vsakokrat se mu je odkrilo kako novo dejstvo, ki ga je brž razlagal svojim zvestim poslušalcem. Ta večni stik z življenjem je dajal njegovim predavanjem ono svežost, oni neprecenljivi čar, ki ostaja posebno mladini nepozabljiv. Kdor je poznal Gumpłowiczeve spise in je prišel k predavanju, je bil v prvem trenutku nekako razočaran. To je bil torej oni mož, ki je s tako vehemenco vedno in povsod poudarjal nasilni značaj postanka države in vseh naših družabnih institucij, ki je bil pravi prorok sile in nasilstva, glasnik mračnega pesimizma in večne veljavnosti neizprosnih železnih zakonov, povzročevalcev tolikega krvoprelitja in bede. Predstavljali bi si, da se pokaže za katedrom nekak renesansen človek kondotijerske narave, ki ne razlikuje med tem, kar je dobro ali zlo, in v vsaki potezi in kretnji kaže, da njegova individualnost ne pozna nikakih mej, ustvarjenih od družabnega reda. Kaka zmota!

Po akademičnem odmoru so se vrata odprla in z brzimi, lahnimi koraki je hitel mali možicelj za kateder. Bil je majhne, vitke postave. Govoril je brez patosa, z nekim finim, dobrodušnim sarkazmom. Velik užitek je bil, opazovati to okroglo, zanimivo glavo, katere poteze niso bile pravilne. Mogočno je bilo to veliko, široko čelo, ki se je pogostoma hipoma zgubančilo v neštete dolge, tenke

gube. Zdelo se je, da se odraža v teh gubah vse valovanje misli in čustev. Izpod košatih, čisto poljskih obrvi so včasih šinile redke strele iz teh globokih oči, običajno so te čudne oči nekoliko poredno namežikavale. To je bil izraz in poteza moža, ki so mu bile odkrite vse tajnosti žitja posameznikov in množice, ki je tako dobro poznal vsako kolesje socialnega stroja, da je krožil okoli ustnic ljudomil smehljaj vse razumevajočega, vse globine žitja in bitja poznavajočega smrtnika.

Pretekla so leta. Zapuščena je bila ona stolica, odkoder se je nekaj razlegal Gumpłowiczev govor, ki mu je dajal poljski naglas nekaj prožnega, gibčnega. Tista slušalnica s pogledom na zelene trate in pestro cvetje prve vesne je osirotela. Vse ono mladeniško koprnenje po spoznavanju čiste vede, po rešitvi vseh ugank socialnega bitja novodobnega človeka, ko še kritika ni s svojo strupeno roso uničila slepe vere v učiteljeve besede, se je moralo umakniti hladnemu razmotrivanju. Pa ravno zaradi tega so ure, prežite v oni dvorani, nepozabne, preveva jih neka neodoljiva svežost in iskrenost. Pa tista nekdanja začarana dvorana se je odslej izpremenila v slušalnico c. k. vseučilišča, kjer razlagajo pandekte ali menično pravo. Odsihdob je bilo treba poiskati Gumpłowicza v njegovem stanovanju v Grillparzerjevi ulici. Mala soba s pogledom na zelene griče, preprosto, nekoliko starokopitno pohištvo, povsod skrben red, kakršnega običajno ni pri učenjakih, vse je dihala nekako solidno, staromodno svežost. Ni bilo pisalne mize s kupom spisov, beležk in odrezkov kakor pri drugih učenjakih, ampak bil je na njej red, in samo en rokopis je ležal tam, na katerega platnicah je bilo zapisano z ono malo, značilno učenjaško pisavo: „Sozialphilosophie im Umriß“. Ta rokopis je bil nekoliko mesecev po zadnjem obisku priča strašnega prizora. Na tleh pred mizo je ležal zastrupljen starček. Prostovoljno je napravil konec svojemu življenju, pa ž njim je umrla njegova žena, ki ji je bil zvesto vdan, ki jo je ljubil z vso silo svoje velike duše. To sta bila prava novodobna Filemon in Bavecis, antična priča se je tu ponovila, pa ta požrtvovalna, globokočutna idila je končala s skupno smrtjo. Ta skromni starček, ki je pisal tiste pesimistne, mogočne knjige, čigar osebno življenje je teklo tako tiho, ponižno in mirno in bilo v nekakem nasprotju z burno brutalnostjo njegovih spisov, je gotovo s pravo Sokratovo hladnostjo in moškim pogumom izpil čašo s strupom. Na pragu v večnost se je vzravnal in kakor kak antičen junak brez bojazni in zaničujoč vse, kar daje smrti nekako strašno obeležje,

zrl z drznim čelom Tanatu v obraz. In ž njim je šla ona, ki mu je bila najdražja, njegova žena.

Drobna knjižica je njegova oporoka. Ne da bi pretiraval, lahko trdim, da je to ena najzanimivejših knjig, kar jih je bilo kdaj napisanih. V tej knjigi nekako dozoreva sklep umreti. Vsa katastrofa se pravzaprav v tej knjigi že pripravlja. Argument na argument je napisan, in vse to naj dokazuje ničevost življenja, kadar je postalo breme. Avtor se skuša nekako sam prepričati, da mora nastopiti pot k smrti. Pa kljub temu knjiga ni nikaka apologija samomora. Visoka, intelektualna kultura starega učenjaka daje temu samomoru čisto individualen značaj, njegovi predniki so oni antični velmožje, ki so segali s tako lahkoto po čaši s strupom. To ni novodoben samomor uničenih existenc, ki jim je moderno življenje strlo voljo do življenja. Ta samomor daje tej poslednji knjigi temno barvano arabesko s simbolom smrti. To so zasebne, nestvarne reminiscence, ki jih zbuja ta knjiga.

O najglobokejših problemih novodobnega življenja razpravlja Gumpłowicz v tej svoji „Sozialphilosophie im Umriß“, ki je izšla nedavno. Predno izgine s pozorišča, še želi razmotrivati o vseh vprašanjih, ki razburjajo njegove vrstnike. Ni menda enega velikega vprašanja sodobnega življenja, ki ne bi bilo omenjeno v tej drobni knjižici. Ta raznovrstnost vsebine nekoliko škoduje znanstvenemu značaju, pa kljub temu so veličasten, vseobsežen okvir Gumpłowiczevi nauki, ki jih tu poslednjič razklada. Mogočen poslednji konfiteor je to, ki se končuje z vprašanjem: Ali je poklicana moja veda, ki sem ji žrtvoval svoje življenje, reformovati politiko in javno življenje? In elegične, velepomembne so poslednje vrste spisa, kajti končne besede izražajo izpoved o mestu, ki ga bode zavzemala sociologija v kolu ved. Sociologija mora izpodriniti filozofijo in postati kraljica vseh ved. To, česar manjka spisu, je sistematični značaj. V njem ni najti dolgoveznih filozofskih ekskurzov, meglenih definicij in dedukcij. To je čisto nenemška knjiga, kjer ni mesta za metafizične sofizme, hegelijanske teze in antiteze, zakrknjene filozofske dogme. Tu je vse jasno, jedrnato, pozitivistno. Ta kratka, pozitivna prezirnost ni despotna, dasi zavija k obratom in zaključkom, ki napravljajo vsled svoje navidezne paradoksnosti nekoliko neznanstven vtisk. Kdor bi pričakoval kake dolgovezne filozofske sisteme, kako povsem dogotovljeno znanstveno stavbo, bode seve razočaran. Kdor pa hrepeni po stikih znanosti s problemi vsakdanjega življenja, temu je priporočati to štivo. Ne bi dvomil, da so marsikateri zaključki

prenagljeni, pa Gumplowicz kljub temu ostane znanstvena individualnost, kakršnih je malo.

Izmed sociologičnih znakov Ludovika Gumplowicza ga ni značilnejšega, nego je nauk o socijalnih skupinah. V socijalnih skupinah in njih medsebojni borbi vidi vzrok vseh pojavov socijalnega življenja. Njegova neprecenljiva in neminljiva zasluga je, da je prvi odkazal socijalni skupini vidno mesto v razvoju držav in družb. Ena največjih zmot francoske revolucije je bila, da je atomizirala državo, da je smatrala državo za skupnost popolnoma enakih delcev -- posameznih državljanov. Revolucija ni hotela poznati nikakih socijalnih zakonov, ki bi posredovali med posameznikom in državo, brezpogojno in odločno je zatrla vse socijalne skupine bodisi katere vrste koli. Pa te skupine so naravni stvori, ki jih tudi najmogočnejši zakonodajalec ne more odstraniti, pojavljajo se vedno na novo. V komunistnem manifestu leta 1848. oznanjuje Marks razredni boj. Mikavno bi bilo, iskati intelektualne vezi, ki vežejo Gumplowicza z Marksom. Tega problema se danes ne moremo lotiti, pač pa je treba poudariti, da nimajo Marksovi razredi, ali bolje razreda, mnogo skupnega z Gumplowiczewimi socijalnimi skupinami. Pri Marksu je priljubljena dvojina, dva razreda sta, ki se borita za življenje ali smrt; Gumplowicz pa govori običajno o množici skupin in le redko se izraža napačno, govoreč o dveh skupinah. Ni dvoma, da je odklanjati mnenje, češ, da si v socijalnem boju stojita nasproti dva razreda. Mnogo raznovrstnejša je ta borba in krivo bi bilo govoriti o dveh razredih. Gumplowicz, poudarjajoč važnost pojma socijalne skupine, se ne izogiblje nekemu skrajnemu naziranju. Individuum, posameznik se po njegovem mnenju povsem izgublja v socijalni skupini, ki ji pripada. „Kot strankar, vernik ali rojak ne misli in ne deluje posameznik kot tak in ne zastopa svojega lastnega prepričanja, svoje lastne misli, ampak misli in deluje kot del in zastopnik svoje socijalne skupine, zastopa njené interese, ki nikakor niso vedno njegovi . . .“¹⁾.

In Gumplowiczu je posameznik „ein Sprachrohr seiner sozialen Gruppe, ein Echo der in ihr ausgebildeten Schlagwörter, ein Soldat in der marschierenden Kolonne oder, wenn man will, ein Herdentier.“ Z Nietzschejevo besedo končuje Gumplowicz. V obeh znamenitih Poljakih tiči skoraj nekaj sorodnega, demonskega. To zanikanje individua je na vsak način pretirano. Sploh je mnogo odvisno od kulturne stopnje onih, ki sestavljajo skupino. Ako se konj splaši,

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 20.

splašijo se navadno tudi njegovi tovariši in v nebrzdanem teku gre dirka čez drn in strn. Da bi pa skupina ubila vsako individualnost, vendar ni verjetno. Primerjajmo, recimo, občni zbor kakega dobro discipliniranega kmetškega društva z onim kakega akademičnega društva ali pa sestanka znanstvenikov. Na akademičnem občnem zboru se vedno pojavljajo individualnosti, ki nočejo izginiti v množici svojih tovarišev. Ta diferenciranost more dovesti do tega, da so znanstvene diskusije strokovnjakov v društvenih oblikah nemogoče in skoraj neplodne, ker so individualnosti presilno razvite. Opažamo torej raznovrstnost skupin in vpliv individualnosti na skupino se stopnjuje in je odvisen od občnega nivoja. Nedvomno je pa, da vsaka skupina omejuje individualnosti ter da mora ostati marsikatera osebnost izven skupine, ker ji noče ničesar žrtvovati. Marsikdo ukloni v množici tilnik pred mnenjem večine, marsikatera misel ali nasvet se izpremeni, bržko učinkuje na osebnost mogočni vpliv množine. Pa vsaka absolutna trditev bi zavajala v usodepolne zmote. Kljub vsemu temu moramo pripisovati pojmu skupine važen, odločilen pomen.

Gumplowicz odklanja socializem in individualizem. To sta dva ekstrema, neresnici.¹⁾ Niti to niti ono stališče nam ne more nuditi pripomočkov za spoznavanje države. Kuje si sam nov — kakor sam priznava barbarski — izraz grupizem. To je socijologično stališče, ki smatra državo za skupek socijalnih, medsebojno se borečih skupin. Ta „antagonizem“ skupin je ustvaril državo in je vzrok razvoja države. Naraven proces je to, neizogibna posledica kontakta raznovrstnih, heterogenih socijalnih skupin. V borbi socijalnih skupin vidi Gumplowicz rešitev uganke o nastanku države.

Šele ko pleme podvrže drugo, nastane država, nasilno podjarmljenje je začetek državnega življenja. Antagonizem skupin pa tudi pozneje ne preneha, in ta borba rodi gibne sile socijalnega razvoja. Brezpogojno priznava Gumplowicz, da je socijologično naziranje o državi edino umestno, z vso odločnostjo pa odklanja individualizem in socializem. Njegov grupizem zavzema nekako srednje spajajoče mesto med obema skrajnostima, med prvo, ki ji je posameznik malik, in med drugo, kjer odločuje atomizirana množina. Ako preudarjamo, da ni tistega ostrega nasprotstva med posameznikom in celoto, ampak da prihaja v poštev skoraj vedno medsebojno dajanje in sprejemanje, ne moremo odklanjati te srednje poti. Vsaka globokejša socijalna filozofija mora priti do spoznanja, da je treba

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 36.

iskati sprave med osebnostjo in množico. V tej dragoceni resnici leži pa tudi rešitev velikega spora. Niti individualizem niti socializem ni poklican za voditelja.

Ves državni razvoj se zdi Gumpłowiczu odvisen od smotrene borbe socialnih skupin, poboljšati svoje življenske pogoje. Na vsak način je stremljenje kake skupine, zvišati svoj „standard of life“, ena najmočnejših sil splošnega napredka. To stremljenje, ki ima dragocene posledice za vse panoge kulture in civilizacije, za ves razvoj ljudstva, je gotovo eden glavnih povzročiteljev socialne borbe. Kdor ima večje življenske potrebe, zahteva tudi za svoje delo in trud večjo plačo. Visoke mezde so navadno dokaz, da zavzema delavec že precej visoko življensko stopnjo. Pa kljub svojemu nepoboljšljivemu pesimizmu priznava Gumpłowicz primitivnost onega razmerja, v katerem je le maloštevilna skupina deležna uspehov civilizacije; razvoj je tem naprednejši, čim več in čim bolj mnogobrojne skupine uživajo sadove skupnega dela. To je dragoceno priznanje, ki se jarko odbija od običajnega pesimizma poljskega socijologa.

Pa socialna skupina je le sredstvo k smotru. Narava skrbi pač, da se razvijajo organizacije, kakršne so država, skupine same so pa nekako stavbno gradivo, iz katerega nastane ponosen dom. Nikakor pa ne smemo smatrati teh skupin za enakopravne, ampak njih neenakost je pogoj obstoja države. Nima vsaka skupina iste koristi od tega skupnega državnega žitja. Ako bi bilo dopustno, bi rabili primeru z neko institucijo rimskega zasebnega prava. To je nekaka državna societas leonina. Dasi priznava Gumpłowicz potrebo tega sožitja raznih socialnih skupin in mu je njih naravna samoniklost znanstven, na veke neutajljiv aksiom, vendar ne razpreda te tako silno plodne misli. In vendar nam ravno pojem socialne skupine daje ključ do socialne uganke. Ako bi se dalo povoljno uravnati medsebojno razmerje raznih socialnih skupin, bi bilo socialno vprašanje rešeno. Vse težnje socialne reforme morajo pa meriti na dosego nekega ravnotežja med skupinami. Pa s temi je treba vselej in bo treba vedno računati, to so činitelji, ki nikakor ne odstopijo s pozorišča. Globokejšje spoznavanje bistva socialnih skupin dovaja do doslednega odklanjanja Marksovega socialistnega ideala in pomenja pomemben vlom v prakso socialistnih strank.

(Konec prihodnjič.)

Gumpłowiczeva znanstvena oporoka.

Spisal dr. Bogumil Vošnjak.

(Konec.)

poglavju o državi in socialni skupini razpravlja Gumpłowicz obširneje o srednjem stanu. Poudarja dejstvo, da skoraj v vseh državah sedanosti in preteklosti je srednji stan tujega plemena. Čim bolj se bližamo vzhodu, tem bolj stopa to dejstvo v ospredje.

Pri vseh slovanskih narodih v Avstriji je bilo veljavno to načelo. Madžari imajo svoje nemško in židovsko meščanstvo, v Rumuniji se je le polagoma razvijal domači srednji stan. Poljaki in Rusi so bili do najnovejšega časa brez domorodnega srednjega stanu. Slovenskih stanovskih razmer mi pa ni treba omenjati. Gumpłowicz se sklicuje na Tomaža Akvinskega, ki je predlagal, da naj bodi srednji stan tujega plemena. Že naziv srednjega stanu je značilen za vlogo, ki mu pripada. Nad njim je sloj zmagovalcev, pod njim široki sloji premaganih. Ves srd izkoriščanih premagancev se obrača pogostoma proti srednjemu stanu in ne proti sloju gospodov, ki je na vrhuncu družabne piramide.

Čim manjša je kaka socialna skupina, tem bolj je pripravljena za boj, tem večji so njeni uspehi. Po Gumpłowiczevem mnenju vlada običajno v državi najmanjša skupina. Vprašanje je, ali je mogoče to trditev spraviti v soglasje z dejstvom modernih demokratskih držav. Naglašati v eni sapi brezpomembnost osebnosti nasproti množici in pa važnost male skupine, v kateri gotovo odločujejo individualnosti, je na vsak način nekoliko smelo. Gumpłowicz smatra osebnosti za *quantité négligeable*, kajti le dvojno je mogoče: delovati morejo v duhu svoje skupine ali pa ne, in le v prvem primeru prihajajo sploh v poštev. Vendar je nedvomno, da vpliva posebno na malo skupino kaka krepka individualnost in da vsiljuje svoj smoter skupini. Na vsak način je to važno poglavje o razmerju med posameznikom in skupino potrebno še temeljitih raziskavanj. Ne vem, ali bode mogoče vzdržati Gumpłowiczev radikalizem, kar se tiče negacije osebnosti. Saj še celo on poudarja, da si skuša vsaka osebnost v svojem socialnem okrožju pridobiti veljavo in ugled.¹⁾

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 136.

Ves razvoj človeštva je po Gumpłowiczu naraven proces. Činitelji tega procesa pa niso posamezniki, ampak skupine človeške družbe. Naloga sociologije je, preiskovati nastajanje in nehanje ter delovanje teh skupin in odkrivati zakone, po katerih se to vrši. Izvajanja o skupini in njenem pomenu ne moremo zaključiti z značilnejšimi besedami, nego so te: „To je značilnost vsega javnega življenja, da se vrši kot borba socijalnih skupin. Brez take borbe ni bilo nikdar in nikjer javnega življenja, ne socijalnega razvoja“. ¹⁾

V predgovoru k svoji socijalni filozofiji postavlja Gumpłowicz usodepolno vprašanje: Zakaj? — ono usodepolno vprašanje po svrhi in smotru socijalnega razvoja. To je neka čudna simbolična črta, da se dotika ravno v svojem zadnjem spisu tega poslednjega problema. Doslej se je dosledno izogibal skoraj v vseh svojih mnogobrojnih spisih tega vprašanja po smotru. In ako je bilo razmotrivanje neizogibno, odpravil ga je z lahnim, napol ironičnim smehljajem. Ironija se je pa izpreminjala v hudomušen dovtip, kadar je bilo treba polemizirati proti teoriji državnih smotrov. „Kdor te vpraša po pomenu pojavov, po smotru in svrhi, ta uganja socijalno filozofijo“, tako nam pravi Gumpłowicz v uvodu. Razlikuje med pozitivnim in transcendentnim razmotrivanjem ter poudarja, da je prvo način pozitivnih ved, drugo pa raznih filozofij. Gumpłowicz se pa nikakor ne izneveri svoji strogo pozitivni metodi, niti kadar razpravlja o socijalni filozofiji. Zaman pa iščemo odgovora na ono poslednje vprašanje: Zakaj? Pravi sicer, de je naloga socijalne filozofije, odkriti ta zakaj, to smotrenost, pa vsa izvajanja končujejo skoraj s slovesnim ignoramus in najbrž tudi z obupnim ignorabimus. Ako pa vprašanje po smotru nima odgovora, potem je tudi socijalna filozofija brez prave podlage. Pa v nobenem svojih spisov ni Gumpłowicz tolikokrat omenjal smotra in mnogokrat se mu vtihotapi beseda „zielstrebig“. Vsi smotri so mu na koncu koncev brez smotra; vsi posamezni smotri se združujejo bojda v morju brezsmotrenosti. Še vedno odklanja najodločneje znanstveni značaj državnih smotrov, ker jim odkazuje edinole mesto v državni sholastiki. Vendar pa govori o kulturnem in še celo nasilnem smotru države. Razvidno je na vsak način, da zavzema precej hladno stališče nasproti naukom o državnih smotrih. S svojim spisom o socijalni filozofiji Gumpłowicz nikakor ne namerava doseči pozitivnih znanstvenih rezultatov, ki bi jim vsi pritrdjevali. Pa tako filozofsko mnenje

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 138.

ima vendar svoj pomen in važnost, kajti globoko more vplivati na posameznikovo svetovno naziranje.

Znana je Gumplowiczova teorija o socijalnih pojavih, ki se razlikujejo od vseh drugih skupin pojavov. Temperamentno napada novodobno naravno filozofijo in njene predstavitelje, kakor Ostwalda in Haeckla, ker nimajo bojda nikakega zmisla za bistvo socijalnih pojavov. S čuvstvom velike ljubezni do stroke, ki ji je posvečeno njegovo življensko delo, vzklika: „Svet, ki je nam ljudem najbližji, ki nam je prirastel na srce, v katerem kot ljudje žijemo in delujemo, ki nam povzroča človeško veselje in bol, kjer se bojujemo, triumfujemo in kjer nas čakajo porazi, kjer so novi ideali in kjer izkušamo najbridkejše prevare — ves ta pravi, edino le človeški svet, socijalni svet omenja komaj novodobna naravna filozofija in ga ne razlaga.“¹⁾ V teh vznesenih besedah je izražena vsa vseobsežnost discipline, kakršna je sociologija. Socijalno slepi so Gumplowiczu vsi oni, ki za pojave, dajoče smer življenju, nimajo zmisla. Zgodovina človeštva nudi sociologiji ogromno gradivo. Vse države in družbe, ki so nekdanj obstajale, dajejo sociologu dragoceno snov. „Unermeßlich weit dehnt sich das Trümmerfeld zugrunde gegangener Staaten, das Leichenfeld untergegangener Völker.“²⁾ Pa ena črta je skupna vsem državam od pamtiveka do danes: vselej so bile države kombinacije raznovrstnih socijalnih skupin, ki jih združuje samonikla organizacija vladajočih. Vzneseno vzklika Gumplowicz: „Sociologija je odkrila nov svet pojavov.“

Kar se tiče svetovnega naziranja, je Gumplowicz prepričan monist in odločen pristaš je onega monizma, kakršnega razklada njegov znanstveni pobratim Ratzehofer v svojih mnogobrojnih spisih. Z vso silo in vsem svojim temperamentom se zaganja v dualizem, ki je vladal toliko vekov.

V velikih potezah smo se doslej bavili z glavnimi nauki, ki jih razmotriva Gumplowicz v svoji socijalni filozofiji. Preostaja nam, da omenimo nekatere misli, ki jih avtor razklada, prave bisere, precej pestro nanizane. Dotaknemo se pri tej priliki temeljnih vprašanj novodobnega življenja.

Bolj pogosto nego v vseh svojih prejšnjih spisih poudarja Gumplowicz v svoji zadnji knjigi kulturni moment. Pa tudi tu se ne more otresti neke glavne zmote. Omenili smo že, da Gumplowicz ne priznava državnih smotrov. Kljub temu pa pripisuje državi svrhu,

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 5.

²⁾ Sozialphilosophie, str. 22.

ustvariti posebno državno kulturo. Kulturo smatra za tvorbo države. Elegičen postaja skoraj, kadar govori o kulturni svrhi države: „Ta misel, da države poganjajo kakor cvetke na drevju človeštva, da rodijo sadove, kulturni vonj razširjajo okoli sebe . . .“ ¹⁾ Priznati je treba, da so narodnostno enotne države poklicane, razvijati kulturo svojega naroda, ki mu je država tudi kulturna enota. Gumpłowicz pa nikakor ni pristaš narodnostno enotne države, ker uvideva, da take enotnosti ni in ne more biti. Ako se pa ne strinja s pojmom naroda — države, potem je tudi trditev o državi širiteljici narodne kulture odveč. Kako kulturo pa naj širi Avstrija? Vseh sedem — Jugoslovani šteti za narodno enoto — avstrijskih narodov bi se proti temu uprlo. Državi ni mogoče poveriti vseh panog kulturnega življenja, ni sposobna, biti varuhinja kulturnih stremljenj, v to je poklicana organizacija narodnosti. Gumpłowicz ne dela razlike med kulturo in civilizacijo ter prišteva poslednji tudi znanost in umetnost. Kulturo bi bilo treba imenovati vse stroke duševnega dela, torej predvsem umetnost in vedo, civilizacija pa naj bi obsegala vse panoge tehničnega razvoja. Vse upravno delo države ima tako civilizatorno svrhu, ki seve ni brez silnega vpliva na kulturni razvitek. Po Gumpłowiczu je država kulturni pojem, ki ga mnogokrat rabi v svojem spisu. „Vedno bolj se lotevajo države Sisifovega dela, podvreči neznamen del človeštva državni kulturi.“ „Se li posreči državam vcepiti človeštvu kulturo? Ali ne bode neobrzdano človeštvo povsem uničilo vseh kulturnih poskusov države.“ ²⁾ Zopet se pojavlja tista tako značilna pesimistna črta. Po mnenju Gumpłowiczevem je kultura v najtesnejši zvezi z delitvijo dela; povsod tam, kjer je že prišlo do delitve dela, tam se razvija tudi kultura. Da je pa možna visoko razvita kultura tudi tam, kjer je delitev dela še v povojih, nam dokazuje stara Grčija. Ker daje Gumpłowicz pojmu kulture povsem materialisten značaj, zabrede v protislovja, iz katerih ni izhoda. Gumpłowiczu so prvi vzori kulturnega človeka fevdalci. ³⁾ Vendar je treba priznati, da je človek italijanskega preporoda prvi in prvi novodobni kulturni človek, in to je bila doba, ko visoko razvite italijanske pokrajine sploh niso več poznale fevdalizma. Dostaviti pa moram, da ima Gumpłowicz poseben, vseobsežen pojem o fevdalcu, ki ga je pozneje omeniti.

V tem svojem zadnjem spisu izraža Gumpłowicz, ki mu je bil brutalni sarkazem vedno bolj soroden nego idealno navdušenje, svoje

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 49.

²⁾ Sozialphilosophie, str. 57.

³⁾ Sozialphilosophie, str. 102.

globoko spoštovanje do duševnih delavcev. Ako umetnik pesnik, glasbenik ustvarja umotvore, povzroča milijonom ljudem najčistejši užitek. Kljub svojemu pesimizmu ne dvomi Gumpłowicz, da stremi vse po nekem višjem kulturnem razvoju, ki je človeškemu intelektu poslednji in najvišji smoter socijalnega procesa. Umetnost mu je „veliko in krasno poprišče najčistejšega življenjskega užitka“. Ne priznava, da bi bile v umotvorih skrite kake „nežne misli“, kakor trdijo umetniški entuziasti in estetiki. Edina večna ideja, ki živi v umotvorih, je dejstvo, da prispeva umetnik k olepševanju življenja in da umetniški užitek oplemeniti človeške šege in nazore.¹⁾ Odločno pa zanika Gumpłowicz, da bi vsled rastoče kulture napredovala morala in bi ljudje postajali boljši. To so gotovo sodbe, ki jih je mogoče razlagati tudi drugače, ker je lahko navajati razne primere. Visokokulturna doba preporoda je bila na primer npravno jako popačena. Med naravo in kulturo vlada vedno neko nasprotstvo.²⁾ Narava ni mati, ampak mačeha kulture.

Državoslovec, kakršen je bil Gumpłowicz, pač ne more spisati socijalne filozofije, ne da bi se bavil z najvažnejšim socijalnim pojavom, državo.

Predstava onega pojava, ki mu je žrtvoval toliko znanstvenega dela, o katerem je razmišljal bolj nego o vsakem drugem, je bila vedno mračna, okrvavljena, demonska. Država mu ni idealen stvor, ki varuje mir in varnost, dobrohoten policist in ponočni čuvaj, ampak pravi Leviatan, ki vse zdrobi, kar se mu protivi, ki ne pozna ne usmiljenja, ne idealov, ne ljubezni, ki sta mu kri in znoj podjarmljenih slast in užitek. V svojem poslednjem konfiteor ne izreka laskavejše sodbe o državi. Država mu je sredstvo za izkoriščanje širokih slojev. Državo je ustvarila neenakost posesti in vsak poskus, nstvariti enakost, pomenja razpad in pogin. Naraven zakon sili množice, da jih prešinja globok, elementaren srd proti državi. Podajem mnenja, ne da bi dostavljal ne komentarja, ne kritike, ali so ti nazoru upravičeni. Gumpłowiczevo naziranje o državi ostaja mračno in temno; anarhija je stala ob zibelki države in anarhija triumfuje ob njenem grobu. To je ena tistih smelih, nekako pesniških primer, ki so povzročale, da so naivneži imenovali Gumpłowicza — anarhista. Pa Gumpłowicz ne obupava. Izraža nado, da bode veda našla načela nekaki makrobiotiki države. To bi naj bil vrhunec znanstvenega dela in truda. Sociolog bi naj podaljšal življenje držav, kakor skuša zdravnik podaljšati življenje bolnikovo.

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 135.

²⁾ Sozialphilosophie, str. 142.

Dosedanja razmotrivanja o kulturi in državi naj bodo nekak uvod v Gumplowiczovo politiko. Njegovo pojmovanje politike je skrajno realistično. Politiko imenuje on dejalnost, katere svrha je, ohraniti eni socialni skupini pretežnost nad drugo. Drugod izraža, da so politika vsa ona dejanja, ki omogočajo pristašem ene skupine, podvreči z javnopravnimi institucijami in čini pristaše drugih skupin. Iz teh besed je razvidno, da izključuje Gumplowicz povsem vse etične prvine politike. Ali je poklicana sociologija dajati nasvete politiku? Gumplowicz ni več tako samozavesten kakor nekaj ob času, ko je predaval v Draždanih o „sociologiji in politiki“. ¹⁾

V kratkih, jedrnatih odlomkih osmega poglavja razpravlja Gumplowicz o monarhizmu, fevdalizmu, klerikalizmu, kapitalizmu, liberalizmu, socializmu in grupizmu. Vladar je Gumplowiczu vsaj začetkom monarhične dobe službujoč organ, orodje vladajočega razreda. Vladajoči razred ne more sam izvrševati vlade, treba je nekega činitelja, ki je vsaj navidez nepristranski, in to je vladar, ki je pod vplivom najsilnejše socialne skupine. To je na vsak način originalen način sociološkega pojmovanja monarhije, in treba ga bo še popolniti v marsičem. Fevdalizem je po Gumplowiczovem mnenju precej širok, vseobsežen pojem, ni to fevdalizem pravnega zgodovinarja. Fevdalen je vsak sloj, ki izkorišča drugega. Tudi kapitalistna doba ima zdaj fevdalizem; kapitalisti in borzijanci so moderni fevdalci, njih gradovi so borze. Brez kapitalizma po mnenju L. Gumplowicza ni kulture; kapitalizem je bojda mogočen činitelj kulturnega razvoja. Gumplowicz omenja Marksovo teorijo o nadvrednosti. S precejšnjo gotovostjo trdi, da ta teorija odgovarja realnim razmeram. Po Masarykovi strogi in pravični kritiki Marksovih nauk bi naj bil Gumplowicz nekoliko opreznjši. Kar se tiče socializma, nam ne nudijo Gumplowiczova izvajanja mnogo zanimivega gradiva. Tem važnejša so njegova mnenja o cerkveni politiki.

Prav prepričevalno dokazuje Gumplowicz tesno vez, ki je med monarhijo in cerkvijo, zanika pa, da je cerkveno mišljenje danes še podlaga monarhije. Gumplowicz je tudi v tem svojem zadnjem spisu odločno nasproten političnemu vplivu cerkve. Nekakemu lapsus calami je treba menda pripisati dejstvo, da se nahajata v spisu dve si nasprotni trditvi. Pravi: „Država mora računati s cerkvami in računa tudi z njimi; z najmogočnejšo izmed njih, to je z ono, ki šteje največ vernikov, mora brezpogojno skleniti zvezo, in treba je,

¹⁾ O tem vprašanju glej moj članek v „Naših zapiskih“ VI. zvezek, 11. in 12. O pomenu sociologije, ki obsega kritiko „praktične“ sociologije.

da je ž njo v dobrih stikih.“¹⁾ Na drugem mestu pa pravi: „Zveza cerkve z državo je danes neupravičena in v zasmeh vsem pravičnim zahtevam razvitejše kulture.“²⁾ Sociolog Gumpłowicz, ki se je nekđaj tako skrbno izogibal vsakemu proroštvu, je šel tik pred smrtjo med proroke. Gumpłowicz smatra ločitev cerkve od države v Franciji za logično posledico proklamacije človeških pravic ob času velike revolucije. Kakor je Francija prva proglasila človeške pravice, ji je tudi usojeno, prednjačiti v vprašanjih cerkvene politike. Tem Gumpłowiczevim izvajanjem bi le bilo dostaviti, da je zibel človeških pravic severna Amerika; Združene države so izvedle ločitev prej in dosledneje nego Francija, in ta čin je koristil predvsem katoliški cerkvi, kar francoski katoličani sami brezpogojno priznavajo.

Treba je, da se povrnemo zopet nazaj h knjigi, o kateri nam je razmotrivati.

Očividno je namenjena Socijalna filozofija v večji meri širokemu občinstvu, nego pa strokovnjakom. Vendar je knjiga zaradi tega tabo mikavna in značilna, ker se v njej pojavljajo vse posebnosti Gumpłowiczovega sloga, vsi njegovi argumenti v ostrih, reliefno se odbijajočih obrisih. Tisto pretirano omalovaževanje jurisprudence se pojavlja tudi tu. Njegova polemika proti juristom je ostra, pikra in neredko nepravilna, kakršna je bila dolga desetletja. „Ein zweites Dornröschen schlief sie (die Soziologie), — einen jahrhundertelangen Schlaf, bis Prinz Soziologus kam, in die juristische Burg eindrang und sie aus ihrem Schläfe erweckte.“³⁾ Tako naziranje je enostransko, kajti vsako natančnejše metodologično preiskovanje nam priča, da sociologiji ni treba biti v večnem sporu s pravnimi disciplinami. Pretirana, razvoju vede le škodljiva trditev je, da je državna veda čisto prirodoslovnega značaja. Odločno odklanja Gumpłowicz enotno voljo države, sploh zanika, da bi bila država enotna celota z enotnim smotrom. V tem oziru se krije njegovo mnenje skoraj doslovno z mnenjem francoskega državoslovca Duguíta.

Gumpłowicz se tudi v svojem poslednjem spisu ni izneveril tistemu blestečemu, napol žurnalističnemu slogu, ki žrtvuje izraziti lapidarnosti vse estetične premisleke. Neka sijajna žurnalistična žila se pojavlja premnogokrat pri Gumpłowiczu. Kljub temu se pojavlja v socijalni filozofiji neka trditev o časnikarstvu, ki menda ni povsem verodostojna. Gumpłowicz trdi, da vceplja časnik svoje

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 105.

²⁾ Sozialphilosophie, str. 143.

³⁾ Sozialphilosophie, str. 34.

nazore bralcem, in vendar ve vsak izkušen časnikar, da je nivô vsakega časnika dokaz intelektualne stopnje naročnikov. Časnik je odvisen od naročnikov in ne ti od časnika.

Precej obširno poglavje socijalne filozofije ima naslov „Smrt“. Predno je Gumpłowicz končal svoje življenje, nam je podal svoje misli o smrti. Treba si je življenje olepšati in zmerno uživati. Resignacija je edina prava življenska filozofija. Ako pa postaja življenje breme, naj se ga človek osvobodi z lahkim srcem. Pa to sme storiti samo oni, ki nima dolžnosti. To je strog, etičen pogoj. Gumpłowicz kara zdravnike, ki podaljšujejo življenje neozdravnemu bolniku, to je nečloveško. Treba bi bilo, da bi v takih slučajih smel zdravnik skrajšati življenje. Zakonodaja in zdravniški stan se pokoravata nespametni dogmi o absolutni vrednosti življenja.¹⁾ In vendar nima to načelo nikake podlage, saj narava sama nima nikakega usmiljenja, saj uničuje na stotisoče ljudi. Temu bi bilo sicer oporekati s splošnega kulturnega stališča. Ali ni skrb za posameznikovo življenje ena najvažnejših pridobitev novodobnega socijalnega mišljenja?

Smrt je Gumpłowiczu najindividualnejši dogodek v človeškem življenju in nima nikakega socijalnega pomena. Za njega nima smrt nič strašnega. Smrt mu je osvoboditeljica. Gumpłowiczewa izvajanja o smrti so zaradi tega tako značilna, ker dokazujejo nedosežni stoicizem, ki ga je prešinjnal pred smrtjo. Strašna, neozdravljiva bolezen, povzročujoča blazne bolečine, mu ne brani preišljevat o smrti: „Dem offenbaren Willen der Natur entgegen kommen, ist die höchste Moralität: den Kranken und Lebensmüden ruft ja die Natur mit vernehmbarer Stimme in ihren Schoß zurück. Diesem Rufe Folge zu leisten und gesunden, lebensfrohen Menschen Platz zu machen, ist gewiß keine schlechte Tat, eher eine Wohltat, denn Menschen gibt es nicht zu wenig auf der Erde — eher viel zu viel.“ Ne bi želel, da bi se smatrala te vrste za nekako apologijo samomora, pa navesti jih je bilo treba, ker so psihologični ključ do poslednjega čina.

Gumpłowicz ni edini, ki je spisal tik pred svojo smrtjo nekako znanstveno oporoko. Tudi njegov drug in prijatelj Ratzenhofer je storil isto. Pa kaka razlika med obema spisoma, ki sta prava documenta humana. Ratzenhofer govori o svobodni individualnosti, ki mu je „der Kern der Lebenslust“, individualizovanje mu je edina pot k človeškemu izpopolnjevanju in zdravi, lepi človek mu je pogoj za blagostanje družbe.²⁾ Ratzenhofer priznava torej v polnem

¹⁾ Sozialphilosophie, str. 125.

²⁾ Soziologie, str. 18, 20.

obsegu individualnost, ki ji odreka Gumpłowicz eksistenco. Ratzenhofer se ogreva za narodnostno - enotne države, Gumpłowicz pa zavzema nasprotno stališče.

Sila je Ratzenhoferju trajna funkcija socijalnega razvoja. Nikakor pa ni Ratzenhofer poudarjal pomena sile tako enostransko kakor Gumpłowicz. Ratzenhofer nikakor ne zahteva ločitve cerkve od države, pač pa poudarja skupno z Gumpłowiczem, da mora najti bodočnost sredstva in pot k notranji religioznosti.¹⁾ Nikakor nimam namena, sistematično na tem mestu razpravljati o nasprotstvih, ki bi jih mogli odkrivati med Ratzenhoferjevim in Gumpłowiczevim znanstvenim prepričanjem. Primere, ki sem jih navedel, so precej samovoljno izbrane.

Življenskemu delu Gumpłowiczevemu je zagotovljeno vidno mesto v zgodovini sociologije. Hiba, ki mu jo bi očitali, mu je skupna z Marksom in drugimi velikimi teoretiki. Enostransko poudarja neko skupino dejstev, ne da bi se opiral na druge nič manj važne skupine. Borba plemen in pomen sile za države sta bila Gumpłowiczu dva glavna idola, vse drugo je stopalo v ozadje. Pa socijalno življenje ni tako enostavno, da bi mogli pripisovati onemu vzroku vse posledice.²⁾ Neoporečno je, da ima ta enostranost za znanstvenika tudi svojo ugodno stran. Zaljubljen je v svojo temeljno misel, tej misli žrtvuje vse, svojo srčno kri, zanjo se daruje do zadnjega vzdihljaja. Ako bi mu ne lebdela ta edina predstava pred očmi, nikdar ne bi našel sil, dati lastni teoriji dovršenost. Omenili bi naj še, da je psihologična stran največji nedostatek Gumpłowiczeve sociologije.

Kaj pa Gumpłowiczev socijalni pesimizem? Brez dvoma je to črnogledno naziranje o razvoju države in družbe nekoliko pretirano. Ne zabimo pa, da se v Gumpłowiczu spaja poljska in semitska rasa. Do konca svojih dni je ostal navdušen Poljak, ki mu je srce krvavelo ob raztrgani domovini. Vsa politična zgodovina Poljske, ta državna tragika brez primere, je pravi vir njegovega pesimizma. V njegovih jeklenih izrekih o značaju države se zrcali bolešno trpljenje razočaranega poljskega rodoljuba, ki mu je vcepilo politično nasilstvo neznanski gnev in srd. Pa po Gumpłowiczevih žilah kroži tudi semitska kri. Njegovi predniki so pripadali narodu, ki je tekom svoje tisočletne odiseje pretrpel mnogo več nego vsak drugi. To neizprosno, strašno kritiko državnega reda, katerega podlage so

¹⁾ Soziologie, str. 106.

²⁾ Soziologie, str. 115.

pa jeklene in neizpremenljive, je mogoče šele tedaj oceniti pravilno, če vpoštevamo dediščino rase. Temu izrednemu možu je družabni pesimizem izraz tankočutnega, rekel bi skoraj, rafiniranega sočuvstvovanja z vsem tem, kar so pretrpeli njegovi predniki. Prešinja ga vsa nervoznost, skoraj bolna tankočutnost dveh starih plemen, ki jima manjka prave mladostne svežosti. Mnogo hujši obtožitelj je nego vsi nasprotniki sedanje družbe. Bolesten krik prihaja iz te velike duše, v njem je strnjeno stoletno trpljenje dveh ras. Pa po strastnem izbruhu stoletnega srda si stavlja Gumplowicz hladno in trezno vprašanje: Ali je mogoče, da se kdaj uresniči socialni ideal, da preneha izkoriščanje, preneha biti država oni veliki Leviatan? In odgovor je mrzel in neizprosen: Nikdar! Dasi brezpo- gojno priznavamo, da sta država in narodnost dve kategoriji, ki jima je v družabnem razvoju odkazano trajno mesto, vendar ni mogoče se strinjati z nazorom, da ni usojeno državi postajati vedno ljudomilejša, vedno popolnejša družabna institucija. Gumplowiczovo naziranje o državi se pač ozira predvsem na primitivno državo preteklosti. Poučno je proučevanje državne zgodovine italijanskega preporoda. Tam v Italiji se je rodil pojem novodobne države. Krvo- ločni kondotijeri in brezvestni tirani so mu kumovali; to je bila doba političnega zločina. Prestavimo si takega knežiča rinuscimenta v našo dobo. Ves njegov moralni miljé bi se nam zdel čisto tuj. Nikjer ne bi našel s svojimi političnimi običaji domovine in za- vetišča, niti na skrajnem slovanskem jugu ne. Državni red, kakršen je bil ob času Machiavellija, bi bil danes nemogoč. Politična morala ni več tako primitivna kakor v oni blesteči dobi in tudi državno ustrojstvo se je temeljno izpremenilo.

Fanatik resnice je bil Ludovik Gumplowicz. Mrzlična želja in težnja, iskati resnico, ga je prešinjala celo življenje. Gola, nepri- krita, brutalna resnica mu je najvišji vzor. V njegovem pesimizmu in skrajnem realizmu, ki je poznal samo temne strani družabnega razvoja, je bila neka neantična, skrajno novodobna črta. Pa njegove misli so bile jasne in krepke kakor konture grškega hrama, ki se odbijajo od kristalno čistega, živlensko silo dihajočega, s solnčno gorkoto nasičenega ozračja. Gumplowicz je bil kljub svojemu pesi- mizmu osebnost, ki je širila okoli sebe pravo znanstveno jasnost in gorkoto. Bil je izreden človek in spada med one, ki rastejo po smrti.

